

O naravstvenej obvezanosti.

Piše dr. Janko Pajk.

III.

O dolžnostih proti samemu sebi in proti družbi.

Nekoji tajé, da imamo dolžnostij proti sebi samemu, razlagajoč je samó kot obzirnosti na lastno osebo v prid drugim, kakor da se stori vse, kar tirja lastno sobstvo, samó zaradi drugih oseb, recimo radi družbe. Takó bi bile dolžnosti, katere se vidijo proti samemu sebi, samó dolžnosti proti drugim. Takó trdi n. pr. Steinthal: „Dolžnostij proti samemu sebi ni“. ¹⁾ Tudi Schopenhauer zanikuje te dolžnosti. ²⁾ Mi bodemo skoro videli, je-li res izpolnjuje človek vse dolžnosti proti sebi samó drugim na ljubo in korist. Uzroka tem dolžnostim iščejo nekateri v samoljubji, tedaj v radosti, katera izvira iz lastne sreče. Takó jo izvaja Gutberlet, ³⁾ ki je sicer na stališči katolicizma. Proti prvemu ugovoru, da teh dolžnostij ni, in proti vzroku samoljubja govori mnogo. Izkuvstvo uči, da človek v resnici čuti obvezanosti proti sebi, in da nikakor ne dela samó iz nagibov samoljubja, a tudi ne jedino iz ljubežni do bližnjika, kajti oba povoda ga jednako nagibljeta. Da človek sebe smatra kakor nekaj sebi samemu p redloženega (objektivnega), o tem nas poučuje mnogotero njegovo dejanje: človek proti sebi dela kakor proti inemu, bijoč se ob glavo, puleč si lase, bičajoč se, odrekajoč si radosti, opominjajoč se dolžnostij in kazneč se za pregrehe. To gotovo niso čini samoljubja. Proti Steinthalu dalo bi se oporekati, kar opomni J. H. Fichte o dolžnostih do sebe samega: človek ima „svarečo in kaznečo ga vést“, kar je dokaz čuta teh dolžnostij. ⁴⁾ In naj se še ne zabi čuta za lastno čast! Ni

¹⁾ Allgemeine Ethik. 1885. str. 175.

²⁾ Die beiden Grundprobleme der Ethik. 1841. str. 126–129.

³⁾ Ethik u. Naturphilosophie, str. 97–98.

⁴⁾ System der Ethik. I. zv. str. 242.

li naravstveni človek proti sebi gledé na osebno čast dostikrat strožji nego proti drugim? Vsaj je znano, da nekogi osorniki sebi redkeje odpuščajo nego inim! Koliko ljudij je milejših do inih nego do samih sebe! To se meni vsaj vidi iztok ne samoljubja, nego čuta dolžnostij do sebe. Kdor bi ménil, to se godi samó iz častihlepja ali za plačilo, ta ne pozna neizmérne globine človeške duše. Celó Schopenhauer, ki tají dolžnosti proti samemu sebi, pripoznava čuvstvu „osramočenosti in ponižanosti“, kateri sta posledici nekotjih pregreh proti samemu sebi.¹⁾ Schopenhauer tako sam sebi nasprotuje.

Oziraje se na strogost človeka proti samemu sebi je razumljivo, ako se odvráča od nekotjih ljudij celó rádnost pošteno izpolnene dolžnosti. Kdor je vestno izpolnil svojo dolžnost, tega zadovolji jedini ta čút; niti ne zahteva onega plačila — rádnosti — niti ga celó trpi. Zares, Kant, ki je prvi proglasil to na videz mrzko načelo nesebično izpolnene dolžnosti in poudaril v svojej tehtnej govoricí, zaslužuje, da se mu, čudimo. Golo čuvstvo dolžnosti, brez vsega slastnega čuvstva, — to je pravi pojem izpolnene dolžnosti proti sebi; to čuvstvo je čisto in neprimešano kakor suho zlató; ono čuvstvo ne služi tujim svrhám; ono je svrha samemu sebi.

Uže preje omenil sem, da je krivo izvajati dolžnosti proti sebi iz dolžnostij proti družbi in človeštvu. Proti družbi, — takó dovajajo nekogi — ima pojedinec obvezanosti; ker pa je lastna oseba del družbe, zató ima človek tudi dolžnosti nasproti sebi samemu! — Kakó suhoparno je táko dovajanje! Komu se hoče s tem kaj dokazati? — Vsaj dolžnosti do samega sebe niso umstveni pohodi, pri kojih se zaključuje po kalupu „barbara!“ Ker se dotikata dolžnosti proti družbi in proti bližnjiku, ni še dognano, da sta enojni in isti.

Dolžnosti proti samemu sebi obsezajo skrb človeka za svoje zdravje, za ohranitev vsega, kar je njegovo, tedaj tudi skrb za uživotvorjenje njegovih namislij in nagledov, posebno tudi skrb za vsestransko njegovo obrazovanost, kar se vse razumeva z edino besedo — „samoohrambo“. Človek je napredna stvar; kajti potrebščine nikdar ne spé in nikoli ne mirujejo; a

¹⁾ Die beiden Grundprobleme der Ethik. 1841. str. 129.

ravno napredek v telesnih in duševnih močeh je ono sredstvo, po kojem se dado utešiti. Kakor pa so potrebščine, tako je tudi najsvršenejši način, t. j. način po razumu in po prirodnih zakonih, od prirode same in od človeške narave postavljen in nujen, tedaj po naših načelih tudi naravstven, zato tudi dolžnost človeka. —

Obslužnost mej člani človeštva ali dolžnosti človeka proti človeku so takó očitne, da jih treba samó omeniti. Vzroki povedali so se bili že preje z občnega naravstvenega stališča: odvisnost človeka od človeštva. Človeku dolžni smo največjo obslužnost. Ni je stvari, katera bi bila človeku pripravejša in koristnejša mimo človeka. Po pravici trdi Francis Bacon: *homo homini deus* — človek človeku bog, a Baconov učenec Hobbes prav naopak trdi: *homo homini lupus* — človek človeku volk! Hobbes je popolnoma prezrl nepresežno družbeno sposobnost človeškega bitja. Temu se pridružuje čudoviti ustroj družbe človeške, v katerej vsak član popolnoma nevedé pospešuje svrhe drugih članov. Kdor naposled samega sebe čišla, ta ne more prezirati drugega veljavnosti, ker je narav človeška istačna (identična), takó da to, kar dolguješ sam sebi, tudi odrekati ne moreš drugemu n. pr. svobodo, pravico itd.

Iz teh vzrokov sledí obslužnost pojedinca proti družbi in družbe proti pojedincu. „Občne človeške pravice“, katere vidimo uzakonjene v raznih ustavah („Magna charta“ — v avstrijskih „podkladnih ali stožernih zakonih“), so popolnoma naravstvenega izvira: tičé v obslužnosti družbenikov. V naravstvenem oziru so si vsi ljudje jednaki, zato tudi ravnopravni; to prihaja iz osnove človeške družbe, katera vsem naklada neko méro jednakih dolžnostij, potrebnih za njen obstanek. Odtod izvira naša zopernost proti vsakej krivičnosti: proti poniženju človeka v sužnja, v blagó, v golo sredstvo, njegova zloraba. Zató zabranjujejo zakoniki trženje s človekom, izsesavanje človeških močij v prid drugim, vso ono „belo sužnost“ današnje obrtne prosvete. Človek veljati bi moral vkljub vseh svojih slabostij, kakor hoče Kant, za „sveto“ stvar; Kant namreč dovaja „svetost“ človeka iz njegove lastnosti kot „sobstva naravstvenega zakona, tedaj nečesa, kar je na sebi svéto“, imenujoč človeka „svrho na sebi, ne da bi sam bil svrha

čemu drugemu¹⁾ Da bi človek bil „samosvrha“ v stvarjenji, ni verjetno, dokler ni dokazana končna svrha svetá. —

IV.

O dolžnostih proti vnanjemu svetu: živalstvu in bilstvu.

Tudi napram ostalemu svetu je človek v obslužnosti, ker je od njega odvisen. Mnogi znaki pričajo namreč, da ima človek tudi proti vnanjemu svetu svoje dolžnosti. Vse, kar človek potrebuje v dosezanje svojih svrh, jemlje jedino le iz prirode. Mej prirodo in človekom je celo družbenska zveza, ker človek ničesar ne doseže proti prirodnim zakonom. Radi tega se mora zavezati s prirodo, da more svršno delovati. Zató naj pa prirodo čestí kot svojo sodelavko, kot svojo učiteljico in pripomočnico.

Kar veljá o prirodi kot celoti, ima tudi svojo veljavo o živalstvu in bilstvu. Žival sicer najbrže nima čuvstva obslužnosti, vendar čutijo brezdvomno nekoje živali privrženost človeku. Po opazovanjih Romanesa dobé se pri psu znamenja naravstvenosti.²⁾ Darwin nekojim ukročnim živalim pripisuje „drugoljubna (altruistična) čuvstva“, n. pr. psom, konjem in nekojim pticam³⁾ To bi še ne bil dostaten vzrok k obslužnosti človeka do živalij, a nekoji drugi razlogi ga napotujejo k obslužnosti in dolžnosti: mnogostranska rabljivost živalstva k dosezanju človeških svrh. Živali olajšujejo človeku življenje, pomišljevanje in preudarjanje. Če zasledujemo povest človeške obrazbe, priznati moramo, da je mej človeštvom in živalstvom zveza obslužnosti, katera je večja na strani človeka nego živali, čeravno je bila tudi živalim na korist. Radi tega se pa še ne more govoriti o „ravnopravnosti“ živalstva s človekom.

Zató je človek obvezan, ravnati tudi z živalijo na razumen način. Gotovo, v tem oziru niso vse živali jednake, da so različne koristi, katere uživa človek od živalij, nekoje hasnijo človeku več, nekoje menj. Nikakor se pa ne sme misliti, da bi katera koli žival ne bila celo v nijednem oziru človeku koristna. Ako morda ne hasni v gospodarskem oziru — ki pa nikakor ni jedini ozir pri ocenjevanji, — vendar koristi v znanstvenem.

¹⁾ Kritik der praktischen Vernunft, str. 158. v Kirchm. izdaji.

²⁾ Prim. njegove opazke v „Revue philosophique“. 1888. p. 30.

³⁾ Abstammung des Menschen. II, str. 101.

Ne sme se smešiti obslužnosti človeka nasproti leopardu, hiveni, črvičku, bacilu ali bakterijam; ni-li preiskovanje teh živalij prevažno? — Kdor človeka povišuje nad vse živalstvo, živalstvo pa ponižuje pred človeštvom, tega naj se vpraša, ve-li pravo oceno vseh bitij svetá, sploh vse stopnje svršnostij stvarjenja? — V tem preziranji tiči dosti napuha človeškega, a malo pametnega razloga. Po pravici Schopenhauer — čigar buddhistično stališče nas o njem ne sme motiti — zavrača vso oholo „brezpravnost živalij“¹⁾, čeravno je njegovo podkladanje „pravice“, kojo uživa žival od človeka, jednostransko, ker se opira jedino na „sočutje“.²⁾ Tudi nasproti živalim imamo dolžnostij, in to ne samó uzakonjenih in božjih, nego i naravstvenih, in ne samó zaradi samih sebe, ker moramo ravnati razumno z živalimi, nego iz višjih, naravstvenih, v prirodnih razmerah predpisanih razlogov. Pravniki živalim pripoznavajo „pravice“, tudi „dolžnosti“ človeka proti njim, samó da jih podkladajo s sebičnimi razlogi. Tako n. pr. Rud. pl. Ihering potrjuje „dolžnosti nasproti živalim“, a samó radi „človeške potrebščine“ in iz „naravstvenega čuvstva.“³⁾ Iheringovo dovajanje teh dolžnostij je popolnoma sobstveno-človeško; ne sklicuje se na prirodne zakone, ki tirjajo čestitljivost celej prirodi.

Nekoji se branijo „dolžnostij do živalij“ z jako cenenim izgovorom, ker bojáda živad po svojem „nerazumu“ in „brezvolji“ ne uživa nikakih pravic. Tako n. pr. Steinthal⁴⁾ živalsko brezpravnost izvaja iz pomankanja „razumne volje“, dočim je človek „svrha samemu sebi“! A ugovarjati se sme, da pomankanje razumne volje še ne daje pravice za brezpravno ravnanje; sicer bi izročeni bili varovanci in slaboumna človeška bitja na milost in nemilost, torej brezpravni, česar pa nihče ne more trditi. Sicer pa naj oni, ki se upira na pomankanje razumne volje, ne zábi človeških hudodelnikov, katerim gotovo nedostaje „razumne volje“ k dobremu; in kdor govori o brezvolji živalskeje, naj ne zabi človeške zlobnosti! Toliko krutosti in trdosrčnosti, — družbenskih in drugih prekanjenih krutostij ne uštevši, —

1) Die beiden Grundprobleme der Ethik. 1841. str. 243.

2) Ravno tam: str. 243. nasl.)

3) Zweck im Recht. II. zv. 1. nat. str. 138.

4) Allgemeine Ethik. 1885. str. 245.

žival gotovo ne zna, kolikor človek, ki se čuti v „pravu“ in „človečnosti“ toli občutljivega! Zato naj človek o nerazumnosti in hudobnosti „živinske“ raji molči!

Isto veljá o naših obvezanostih nasproti bilstvu! Ne samo zaradi sebe samega, nego tudi zaradi posredstva (medium), proti kateremu smo v obslužnosti, treba nam biti obvezanim nasproti njemu.

Nikar se nam ne oporekaj: naj zverjad puščamo svobodno postopati po ulicah in cestah, naj puščamo plevelj šopiriti se mej pšenico! Nikakor; zaradi varnosti treba je človeku obrambe proti zverini; samó da je trpinčenje živalij izključeno in vsakoršna radost pri njenem trpljenji. Povsod iskati mora se izvrševanja potrebnih in razumnih svrh! Zaradi tega tudi ne zagovarjam egiptovskega malikovanja živalij ali buddhističnega češččenja golazni; tudi ne zagovarjam „vegetarijanizma“, ki si šteje celó za greh, izpuliti čebulo ali redkev. Tudi proti „živoparanji“ (vivisectio), ki doseza znanstvene svrhe, se ne dá pametnega ugovarjati, niti proti razumnemu klanji in rabi živine. V tem dejanji povsod najdeš pametno svrhu; govori se samó o tej svrhi in o nespametnem ravnanji proti živalim in prirodninam, katero je po naravstvenih zakonih zabranjeno. Ali o nagibih in razlogih obvezanosti treba po teh opombah glede na posredstvo človeških dolžnostij nadaljevati razpravo.

(Dalje prihodnjič.)

O popravkih po tiskovnem zakonu.

Beseda zakona je mrtva, živ je le duh njegov, koji znači beseda. — Da se zakon prav uporabi, mora se prav razumeti; prav razume se pa le oni zakon, čegar pravi namen in duh se spozna.

Uporabljaajoč navedene besede na § 19. tisk. zak. spozna se, da je njegov namen, da se zagovarja v perijodični tiskovini napadenec brez odloga, na istem mestu, na isti način in pred istim občinstvom, kjer ga je napadel nasprotnik.